

Laudator temporis acti

Ünnepi tanulmányok a 65 éves

HORVÁTH ATTILA

tiszteletére

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Laudator temporis acti

Ünnepi tanulmányok
a 65 éves Horváth Attila tiszteletére

Laudator temporis acti

Ünnepi tanulmányok a 65 éves Horváth Attila tiszteletére

Szerkesztette

Barna Attila · Bathó Gábor · Deli Gergely
Peres Zsuzsanna · Pókecz Kovács Attila

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2024

A kötet szerzői

Antal Tamás	Jany János	Peres Zsuzsanna
Auer Ádám	Günter Jerouschek	Péternári Máté
Balogh Elemér	Juhász Imre	Petrasovszky Anna
Balogh Judit	Juhász Miklós	Pókecz Kovács Attila
Balogh-Békési Nóra	Kelemen Miklós	Salamon László
Bándi Gyula	Képes György	Schanda Balázs
Bathó Gábor	Képešy Imre	Karl-Heinz Schneider
Beke-Martos Judit	Kevevári István	Schweitzer Gábor
Béli Gábor	Kis Norbert	Smuk Péter
Wilhelm Brauner	Arnd Koch	Sulyok Tamás
Czine Ágnes	Gerald Kohl	Srdan Šarkić
Cs. Kiss Lajos	Koller Boglárka	Szabó István
Deli Gergely	Koltay András	Szabó Marcel
Egedy Gergely	Koncz Ibolya Katalin	Szabó Mátyás
Erdős Csaba	Koósne Mohácsi Barbara	Szerencsés Károly
Frey Dóra	Korsósne Delacasse Krisztina	Szigeti Magdolna
Fülöp Mihály	Kovács Péter	Szuromi Szabolcs Anzelm
Gazdag Ferenc	Lentner Csaba	Tamás András
Gombos Katalin	Martin Löhnig	Jaromír Tauchen
Gosztonyi Gergely	Magyar Áron	Téglási András
Halász Iván	Máthé Gábor	Varga Norbert
Hamza Gábor	Megyeri-Pálffi Zoltán	Varga Réka
Hazafi Áron	Mezey Barna	Varga Zs. András
Hazafi Zoltán	Nagy Péter	Zachar Péter Krisztián
Heil Kristóf Mihály	Pálvölgyi Balázs	Zakariás Kinga
Markus Hirte	Papp Tekla	Zinner Tibor
Homoki-Nagy Mária	Patyi András	

Kiadja a Nemzeti Köszolgáltatati Egyetem Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor · Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu, ludovika.hu

Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt · Olvasószerkesztők: Bujdosó Hajnalka, Csinta Áron,
Draskóczy Piroska, Gergely Zsuzsanna, Nagy Judit, Szabó Ilse · Tördelőszerkesztő:
Kilián Zsolt · Korrektorok: Bujdosó Hajnalka, Csinta Áron, György László, Szabó Ilse

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt. · Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

DOI: https://doi.org/10.36250/01249_00
ISBN 978-963-653-158-4 (nyomtatott) · ISBN 978-963-653-159-1 (ePDF)

© Szerzők, szerkesztők, 2024

© A kiadó, 2024

Minden jog védve.

Tartalom

LAUDÁCIÓK

Köszöntő
(Sulyok Tamás) | 15

Horváth Attila 65. születésnapjára
(Varga Réka) | 17

TANULMÁNYOK

Antal Tamás
Nagy Imre szerepe a 70 éve elfogadott
második tanács törvény előkészítésében | 21

Auer Ádám
A tilos szerződési klauzula és a polgári jogi kodifikációk | 31

Balogh Elemér
Történeti alkotmány a fiatal Bónis György gondolkodásában | 39

Balogh Judit
A szocializmus sajátos vidéki „kisbíró-szervezési gyakorlata” –
A Kemecsei Járásbíró-ság (1952–1956) példája | 47

Balogh-Békesi Nóra
Néhány gondolat a 2024. június 9-én megtartott
főpolgármester-választás margójára | 61

Bándi Gyula
Adalékok az Alkotmánybíróság környezetvédelmi
üzenetéhez – A múlt és a jövő összekapcsolása | 69

Bathó Gábor
A kormány szerkezete és a szovjet típusú diktatúra –
A minisztertanács a Rákosi-korszakban | 79

Beke-Martos Judit

Nemzetközi hatások és a magyar jogfejlődés
a 19. században – sajátosságok és kihívások | 87

Béli Gábor

„Gratiam et misericordiam specialem facimus...” –
Zsigmond király kegyelmezési gyakorlata | 97

Wilhelm Brauner

Vom Landtag zum Parlament als dem
„schönsten Gebäude der Hauptstadt“: Verfassung und Architektur | 107

Czine Ágnes

A személyi szabadsághoz való jog a történeti alkotmány fényében | 119

Cs. Kiss Lajos

A magyar Carl Schmitt-recepció helyzete | 129

Deli Gergely

Megfontolások a *condictio* természetéről | 135

Egedy Gergely

Metternich és az Európai Unió – Vajon érdemes-e felidézni
Metternichet a 21. század első negyedében? | 151

Frey Dóra

Jogfosztás és közigazgatás – A közigazgatási szervezetrendszer
átalakítása a magyarországi németek kitelepítése kapcsán | 159

Fülöp Mihály

„Az orosz medve nem jött be” – Sztálin és a finn fegyverszünet | 169

Gazdag Ferenc

A hármas prioritás relevanciája három évtized után | 181

Gombos Katalin

A szerződési jog közjogi vonatkozásai – Az elmélet és a gyakorlat
találkozása a támogatási szerződés példáján keresztül | 189

Gosztonyi Gergely

Néhány gondolat az ENSZ globális digitális megállapodás kezdeményezéséről | 197

Halász Iván

A szlovák jogi infrastruktúra kialakítására irányuló
törekvések a hosszú 19. században | 205

Hamza Gábor

Kiss Ferenc (Ferenc De Kiss) emlékiratai –
Áttekintés egy eddig ismeretlen, jelentős kordokumentumról | 217

Hazafi Zoltán – Hazafi Áron

A közszolgálat mint pénzügyi befektetés a közép- és újkori Franciaországban | 221

Heil Kristóf Mihály

Néhány apróság a kereskedelmi operátumokról –
A rendszeres bizottságok megyei véleményei (1831–1832) | 235

Markus Hirte

Non iuris neccessitate sed importunitate petentis –
Innoenz III. als Richter und Schlichter im Umfeld der
Besetzung des Erzbistums Esztergom | 243

Homoki-Nagy Mária

Amiról a nők által készített végrendeletek szólnak | 273

Jany János

Teremtésmítosz a perzsa jogban | 281

Günter Jerouschek

Luthers Hexenglaube und die Hexenverfolgung | 289

Juhász Imre

„À la recherche du temps perdu” | 303

Juhász Miklós – Erdős Csaba

A 2021–2022. évi üzemanyagár-maximálás gazdasági versenysel
összefüggő alkotmányossági vetületei | 321

Kelemen Miklós

A „védelmi veszélyhelyzet” (tumultus) mint rendkívüli
állapot a Római Köztársaságban | 333

Képes György

Részvénytársaságok az 1950-es években | 343

Képešy Imre

A „jogi dualizmus” az első Csehszlovák Köztársaság időszakában (1918–1938) | 353

Kevevári István

Marxizmus a marxizmus után –
Adalékok az ideológiák halálának téziséhez | 361

Kis Norbert

Értékmentés másként –

Z generáció és mesterséges intelligencia az egyetemeken | 369

Arnd Koch

Anmerkungen zum Hitler-Prozess (1924) | 379

Gerald Kohl

„Tarnen und Täuschen“ in der populären Rechtsliteratur:

Über das Verwischen von Spuren zwischen Österreich

und Ungarn in der Mitte des 19. Jahrhunderts | 387

Koller Boglárka

Európai egység gondolat történelmi távlatban | 397

Koltay András

A szólásszabadság hatálya és a „tettleges véleménynyilvánítás”

az Alkotmánybíróság gyakorlatában | 403

Koncz Ibolya Katalin

Átformálódó szabadalmi jog – Utóhatások és új fejlődési irányok

Magyarországon a második világháború után | 421

Koós né Mohácsi Barbara

Alapelvek a szocialista büntetőeljárás jogban | 431

Korsós né Delacasse Krisztina

Baranya szerb megszállásának első éve

a Pécsi Ügyvédi Kamara iratainak tükrében | 439

Kovács Péter

Nemzetközi jogi összefüggésű fogalmak Werbőczy Tripartitumában | 447

Lentner Csaba

Szemelvény a magyarországi szocialista tervgazdasági rendszerről –

Az új gazdasági mechanizmus szabályozása | 455

Martin Löhnig

„Handelsfrauen“: Bemerkungen zur Veränderung der rechtlichen Bedingungen

kaufmännischer Tätigkeit von Frauen im Mitteleuropa des 19. Jahrhunderts | 465

Máthé Gábor

A klasszikus jogállam a nemzetállamban –

Kontra: „az állam nélküli” jog az Európai Unióban | 473

Megyeri-Pálfi Zoltán

Névváltoztató bíróságok és a népköztársasági bírósági
szervezet kialakítása (1945–1954) | 483

Mezey Barna

A büntető törvényjavaslat tárgyalásának előzményei
az 1843. évi diétán | 491

Nagy Péter

Az osztrák és a magyar házassági jog összeütközése és a magyar
Igazságügyminisztérium az 1910-es években | 503

Pálvölgyi Balázs

A föderáció változatai – IV. Károly két javaslata a közép-
európai rendezésre (1918–1919) | 511

Papp Tekla

Az öröklési szerződés jellegzetességei
az alimentációs jogügyletek között | 519

Patyi András

Szubjektív gondolatok a magyar közigazgatási bírászkodás
kudarcairól és jelenlegi helyzetéről | 529

Peres Zsuzsanna

A magyar főnemesség házasságkötési életkora a kora újkorban | 545

Pétervári Máté

Egy nagy reményekkel induló dunavecsei részvénytársaság gyors bukása
az első világháború utáni inflációs válság árnyékában | 555

Petrasovszky Anna

A természetjog oktatása Magyarországon –
A bölcséleti gyökerektől a jogtudományi megközelítésig | 565

Pókecz Kovács Attila

A huszonhatok (vigintisexviri) kisebb köztársaságkori
magisztrátusa az ókori Rómában | 579

Salamon László

Az alkotmány alkotmányossága | 589

Srđan Šarkić

Legal-Historical Analysis of Monk Simeon's Charter
Presented to the Monastery of Hilandar | 601

Schanda Balázs

Szegletkő vagy díszítés? – Magyarország keresztény kultúrájának alkotmányos védelme | 609

Karl-Heinz Schneider

Das Privileg Rudolfs I. von 1274 | 619

Schweitzer Gábor

Aki végtelenül sajnálta, hogy 1848-ban nem fogadtak el rendszeres alkotmánytörvényt – Schvarcz Gyula (1838–1900) emlékezete | 631

Smuk Péter

Népfelség és/vagy kompetencia? | 643

Szabó István

Két jogértelmezési probléma a z 1931-es kartelltörvény gyakorlatából | 649

Szabó Marcel

A történeti alkotmány vívmányainak figyelembevehetősége az Alkotmánybíróság uniós joggal kapcsolatos hatásköreinek gyakorlása során | 657

Szabó Mátyás

A közös külügyminiszter nem képes felfogni – Magyarország ingerenciája a Duna-hajózás felett | 665

Szerencsés Károly

Rebelleió és tetthazafiság | 673

Szigeti Magdolna

Első lépések a magyarországi demokrácia felé 1989-ben, az 1989-es magyar választási törvényt övező politikai érdekek tükrében | 681

Szuromi Szabolcs Anzelm, O.Praem.

Az állam és az egyház együttműködése Magyarországon 1894 és 1918 között – Kompetenciakörök és intézmények | 689

Tamás András

Alkotmányok | 699

Jaromír Tauchen

Das Oberste Verwaltungsgericht in der Zweiten Tschechoslowakischen Republik | 709

Téglási András – Magyar Áron
Az Aranybullától az Emberi és polgári jogok
nyilatkozatán át a Lánchíd-törvényig –
Szemelvények a tulajdonhoz való alapjog témaköréből | 723

Varga Norbert
A kartellszerződések célja a
két világháború közötti időszakban Magyarországon | 731

Varga Réka
„Magyarország elfogadja a nemzetközi jog
általánosan elismert szabályait” | 741

Varga Zs. András
Bírósági reformok –
A törvényességi óvástól
a korlátozott precedensrendszerig | 751

Zachar Péter Krisztián
A Hivatásszervezet társadalmi
államreform-víziója (1931–1945) | 759

Zakariás Kinga
A közösségek méltóságának védelme a gyűlöletbeszéddel szemben
az Alkotmánybíróság gyakorlatában –
különös tekintettel a vallási közösségek védelmére | 771

Zinner Tibor
Adalékok az öt semmisségi törvényhez | 783

MELLÉKLET

A kötet szerzői | 795

Homoki-Nagy Mária

Amiről a nők által készített végrendeletek szólnak

Az utóbbi néhány évtizedben megnövekedett azoknak a forráskiadványoknak a száma, amelyek a mezővárosokban, a jobbágyság körében keletkezett végrendeleteket teszik a nagyobb olvasó-, kutatóközösség számára hozzáférhetővé. A végrendeletek számos tudományterület kutatójának nyújtanak értékes információkat, amelyeket a társadalomtudomány, a néprajz vagy éppen a jogtudomány kutatói tudnak hasznosítani. Ezért napjainkban egy-egy közösség körében keletkezett végrendeletek tartalmát sok szempontból tették, teszik vizsgálat tárgyává. Ezek közül az egyik, amikor a nők által készített végrendeleteket helyezik a kutatás középpontjába. E tanulmány keretei között a Dél-Alföld egyes mezővárosaiban a 19. század első felében keletkezett végrendeleteket vizsgálom meg, de nemcsak abból a szempontból, hogy miről végrendeleztek a nők, hanem hogy általában a végrendeletekben milyen módon tettek említést a nőkről, legyen szó feleségekről vagy leánygyermekéről.

Ha a jobbágy-paraszt asszonyok által készítettett végrendeletek tartalmát megvizsgáljuk, akkor magától értetődőnek tűnik, hogy mindenekelőtt meglévő ingatlan és ingó javaikról kívántak végső rendeltést tenni. A 19. század első felében keletkezett testamentumok bizonyítják, hogy nemcsak a jobbágyság-paraszsátság férfiai, hanem a jobbágyasszonyok is bírtak ingatlan jószágot. Ezek közül a mezővárosban kimért belső telkeken található házak voltak a legfontosabbak. A kialakult szokásnak megfelelően az asszonyok is megírták, hogy a ház tulajdonjoga milyen jogcímen illette meg őket. Ez lehetett férjükkel való közszerzemény vagy apai örökség, de saját szerzemény is. Szemerédi Istvánné Lovas Veron azt írta végrendeletében, hogy „vagyon egy házam Csongrád városában [...] szerzeményem [...] édes fiamnak [...] hagyom, ki öregnapjaimban megbecsült és, gyámolom volt [...]”.¹ Szájli Mária Anna pedig akként rendelkezett, hogy az egy portán álló „három szobával, két konyhával, kamarával, kiss pinczével és egy pintér műhellel” álló épületet egyenlő arányban András és Márton fia örökölje.² Az anyai házat is a legkisebb fiú örökölte meg,

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegye Levéltár Csongrád Levéltára (MNL CsCsVL CsL) Városi Tanács ir. e) Végrendeletek.

² MNL CsCsVL. CsL. Városi Tanács ir. e) Végrendeletek.

vagy az a lány, amelyik vállalta az idős édesanya gondozását, végső soron az eltemetését. Erre mutat jó példát Török Ersébeth végrendelete, aki férjével közösen szerzett házáat fiának adta azzal a feltétellel, hogy ha fia „gondviselői fiúi kötelességét nem tellyesítené; ezen hason fele vagyont mint magam illetőségét annak adom, aki gyámoltalan állapotban hűséges dajkám lészen [...]”.³ A végrendeleti intézkedés jól mutatja, hogy a házastársak közszereményének minősülő házban a férj halálát követően az özvegyi jog alapján a testamentumot készítő özvegyasszony maradt benne, majd saját végrendeletében biztosította örökösait, hogy a lakóház fele a fiú tulajdonát képezi, a ház másik felének tulajdonjogát, amelynek a közszeremény alapján az özvegyasszony a tulajdonosa, a fiú csak akkor szerzi meg, ha az édesanyját élete végéig eltartja.

Az ingatlan jószágok közül a nők által készített végrendeletekben a Dél-Alföldön a szőlőföldről való rendelkezés volt a leggyakoribb. Itt érzékelhető igazán, hogy mennyiben érvényesült az örökhagyó szabad rendelkezési joga a testamentum megtételénél. Mennyiben ragaszkodott ahhoz, hogy a szőlőt is egyenlően örököljék gyermekei, vagy éppen ebből juttatott többet vagy kevesebbet egyik vagy másik gyermekének. Lovas Veronak Csongrád mezővárosában volt az úgynevezett Öreg hegyen két pásztaban 100-100 út szőlője, amelyet kizárólag fia számára hagyott örökségként azzal a feltétellel, hogy a végrendelező édesanyját holtáig eltartja, leánytestvéreinek pedig fizet 200 váltó forintot.⁴

Csányi Katalin testamentomi rendelkezése szerint meglévő szőlőföldjét egyenlő arányban osztotta szét fiai között annak figyelembevételével, hogy a korábban már meghalt fia részét a törvényes öröklés szabályai szerint a fiú gyermekei örököljék fejenként egyenlő arányban. „A szőlőből egy pászta Aradi Mihály fiam successorai részekre elhagyódván a többin János és József fiaim egyenlően osztozzanak.”⁵ Nemes Anna 1819-ben hajadon leányáról kívánt gondoskodni, amikor a birtokában lévő két pászta szőlőről úgy rendelkezett, hogy azt „hajadon Leányomnak hagyom addig, amíg férjhez nem megyen, és addig részére Dobrai Pál bátyja mivelje, ha pedig férjhez megyen akkoron a Bátyja Pál tartozzon kiházásítani tisztességesen és azért Kotsi út felől lévő kisebbik pászta szőlő, a leány férjhezmenetele után neki maradjon.”⁶ Ez az egyszerű végrendeleti intézkedés világosan mutatja, hogy az özvegyasszony a még hajadon, árva leányát a már teljes korú férfi testvére gyámsága alá rendeli, s egyben kötelezi arra, hogy a szőlőt az árva számára kezelje, művelje. Ez a szőlő képezte a leány hozományát, amelyet akkor kellett a testvérbátyjának a leány tényleges birtokába bocsátania, amikor a leány férjhez ment.

³ HOMOKI-NAGY 2018a: 262.

⁴ MNL CsCsVL CsL. Városi Tanács ir. e) Végrendeletek; HOMOKI-NAGY 2023: 184.

⁵ HOMOKI-NAGY 2018a: 256.

⁶ HOMOKI-NAGY 2018a: 257.

Az árvákról vagy a beteg gyerekről való gondoskodás és egyben aggodalom több végrendeletben is feltűnik. Váczi Anna 1827-ben meglévő kevés javairól, köztük „a Bogarasban levő [...] négy pásztaiban 186 útból álló szőlőről” úgy rendelkezett, hogy azt leánya, Székely Anna örökölje, de a leány halála után „mind ezen vagyonok közvetlenül azon emberséges emberre szállyanak, aki nevezett nyomorult Székely Anna leányomnak tisztességesen gondját viseli és úgy engemet, mint őt illendően eltemettet”.⁷ Az özvegy anyja tehát beteg gyermekére hagyta örökül kevés vagyonát, de az ezek között található szőlő olyan értéket képviselt, hogy annak gyümölcséből a beteg gyermeket el lehetett tartani, majd a gyermek halála után az eltartó mint helyettes örökös szerezte meg a szőlőföld tulajdonát. Felvetődik a kérdés, hogy valóban a végrendeleti rendelkezés szerint alakult-e a leány sorsa. Mivel a végrendeleten kívül más forrás nem áll rendelkezésre, a 19. században a mezővárosok joggyakorlatát figyelembe véve leszögezhető, hogy az özvegy édesanya halálát követően az árvaszék hatáskörébe tartozott, hogy az árva, beteg gyermekek vagyonáról és eltartásáról gondoskodjanak. A hagyatékot megbecsülték, s annak értékét meghatározva intézkedtek arról, hogy a gyámi, gondnoki feladatot ki lássa el. Ténylegesen ebben az esetben is a szőlőföld bevételeit kellett az árva leányra fordítani. A kirendelt gyám tartozott számadással az árvaszék felé.

Bár szokatlannak tűnik, de nők által készített végrendeletekben is találunk úrbéri telekről rendelkezést. A kérdés az, hogy miképpen jutott egy jobbágyasszony úrbéri telek birtokába? Az úrbéri telek megművelése elsősorban a férfiak kötelessége volt, a földesurak a családfők között osztották ki a telkeket. Az apa halálát követően lehetőség volt arra, hogy nagykorú fiai között megosszák a telket, amihez szükséges volt a földesúr jóváhagyása. De az is előfordult, hogy az özvegyen maradt asszonyt, amennyiben az úrbéri telek megművelését vállalta, és a földesúri szolgáltatásokat teljesítette, használhatta, birtokában tarthatta az úrbéri telket, amelyről adott esetben még végrendelezett is. Az úrbéri telekkel összefüggésben sajátos anyai intézkedésről olvashatunk. A külső úrbéri telekre gyakran emeltek úgynevezett tanyai épületeket a jobbágyok, amelyekről szabadon rendelkezhettek akár életükben, akár haláluk esetére. Ennek keretei között az is előfordult, hogy egyik osztályos magához váltotta a másik osztályos testvér részét. Erre vonatkozik Kis Katalin rendelkezése, amikor végrendeletében azt írta, hogy „Szabó Ferenc fiam a tanyai épületek 230 forint becsárából bankóban Szabó János fiamat ki nem fizette, ugyanazért, annak hasonfelét ugymint 115 – Egyszáz tizenöt forintokat annak kifizetni kényszerítették”.⁸ Az anyai végrendeletnek ez az intézkedése bizonyítja, hogy az úrbéri telket és az azon emelt épületeket az apa halála után a fiúk örökölték, de feltételezhetően nem akarták megosztani, ezért az egyik fiú, aki a birtokban maradt, magához váltotta az épületeket. Csakhogy a tanyai épületek árának

⁷ HOMOKI-NAGY 2018a: 260.

⁸ HOMOKI-NAGY 2018a: 261.

felét mint örökséget nem adta oda testvérének. Ezért rendelkezett az anya úgy, hogy senki se feledkezzen meg arról, hogy az úrbéri telket birtokló fiú a birtok árának felével tartozik, azaz adója saját testvérének. Az anya végrendeletében a férje halála után kialakult öröklési kérdést rendezte, majd még élt a helyettesörökös-nevezés jogával is. A végrendeletének következő pontjában leírta, hogy ha „Ferencz fiamnak halála történik, akarom, hogy a nékie adatott és férjemmel együtt szerzett három fertály földű tanya [...] János fiamra és annak maradékira visszaszállyon és nékie adassék”.⁹ Az asszony végrendeletének csak az utolsó pontjában említette meg, hogy a tanyaföldet férjével közösen szerezte, de férje halála után a fiúk, jobban mondva az egyik fiú használta a birtokot kizárólag. De az anya közszereményi jogánál fogva tette meg azt a rendelkezését, hogy feltételezhetően gyermektelen fia halála után a fiú testvére örökölje a három fertály földet az épületekkel együtt.

Az úrbéri telek tulajdonosa természetesen a földesúr volt, de ahogy a belső telek esetében az arra épített házról szabadon rendelkezettek a jobbágyok, a külső telekre épült tanyai épületekről való szabad rendelkezés is megillette őket. S annak mintájára, hogy a belső teleknél sem említették meg, hogy a telek maga földesúri tulajdon, a külső teleknél ugyan utaltak erre, de arról szabadon rendelkeztek, hogy ki használja, ki birtokolja az adott úrbéri telket. Ehhez természetesen kellett a földesúr engedélye, amelyet az adott uradalom gazdatisztje megadott, ha a földesúri szolgáltatások teljesültek. Szabó István is elemezte ezt a gyakorlatot,¹⁰ s ezen 18–19. században kialakult szokás alapján mondhatjuk azt, hogy az úrbéri telek korlátozott tulajdont jelentett a földesurak számára is, mert a török kiűzése utáni másfél században a Dél-Alföldön már nem lehetett megfelelő indok nélkül kibecsülni a jobbágyot, másrészt a jobbágyok oldaláról is erőteljesebben érvényesült a tulajdoni igény, még ha korlátozott formában is, hiszen adták-vették, cserélték, örökölték a földesúr tulajdonát képező ingatlant.

Az úrbéri telekről való rendelkezés még világosabban látszik Kovács Ilona végrendeletében. Ebben ő egyrészt megerősítette férjének végrendeletbe foglalt akaratát, másrészt leírta, hogy idősebbik fiukat kielégítették, a kisebbik fiuknak hagyják „a városi házat és az egy sessio váltságos földet” azzal a feltétellel, hogy az édesanyját illően gondozza, ápolja, de megerősíti, hogy „a városi házat és egy sessio birtokomban lévő váltságos földet nevemre írva halálomig megtartom – a használatát és terhe viselését nékie által adom”.¹¹ Ez a rendelkezés ténylegesen azt bizonyítja, hogy az özvegyen maradt asszony nevére írták az úrbéri telket, viszont a tényleges használat és az utána való kötelezettségek teljesítése már a fiatalabb fiú kötelessége volt.

⁹ HOMOKI-NAGY 2018a: 261

¹⁰ SZABÓ 1947; vö. HOMOKI-NAGY 2018b: 162.

¹¹ HOMOKI-NAGY 2018b: 187.

Vida Susa 1803-ban keletkezett végrendeletében írt arról, hogy van „a Veker parton az M. Uraság kegyelmességéből eddig bírt 3 fertály földön szállásbeli épületeim, [...] az Fábíányi praediumban 3 fertály földöm”.¹² Ebből az intézkedésből pontosan kiolvasható, hogy a mezőváros földesura engedélyezte, hogy az asszony özvegyi állapotában is birtokolhassa az úrbéri telket. Az örökgyó megjelölte az általa bírt föld nagyságát és csak az ott emelt épületek képezték a saját tulajdonát. A végrendelet további részében határozta meg az örökösöket. Az érintett szántóföldeket fiai között osztotta meg.

A testamentomi rendelkezések között fontos részt jelentett az állatokról való intézkedés, hiszen a jobbágyi-paraszti gazdaság fenntartásához ez nélkülözhetetlen volt. E körben különösen érdekes feljegyzéseket találhat az olvasó. A jobbágyleányok kiházásításkor gyakran kaptak tehenet hozományként. Ez segített a jobbágyháztartás fenntartásában, másrészt a szaporulat tulajdonosa az asszony volt, aki szabadon rendelkezhetett arról. Eladhatta vagy megtartotta, és a gazdaság növekedéséhez ezzel járult hozzá. Ilyen esetben a végrendeletben mindig megírta az örökgyó, hogy a hozományba kapott állat szaporulatából vásárolt valamit, ami saját szerzeménynek minősült, ezért szabad rendelkezés tárgyát képezte.

Arról, hogy mit hozott a házasságba az asszony, és abból mi maradt meg a házasság éve alatt, jó bizonyítékot találunk Szántó Erzsébet végrendeletében.

„Amidőn [...] férjemhez ezek előtt 13 Esztendővel kerültem, hoztam akkor fojamatban volt Bankó pénzben 193 azaz egyszázkilencvenhárom forintokat, mely summa pénzemet mostoha atyám Rébéli Varga Mihály által ugyan tsak testvér ötsém Varga Mihály fel neveléséért nékem adott egy üsző borjunak szaporulattyából szerzettem, nem pedig mostoha atyám egyéb vagyónából; ugyan onnét hoztam ágybéli és ládabéli ruhákat is, de többnyire már az is az én üszöm szaporulattyából vevődött [...]”¹³

A végrendelet tanúsága szerint az asszony mostohaapjától kapott egy üszőt, amellyel gazdálkodni tudott. A szaporulatot eladta, és a vételárat hozta ténylegesen hozományként a házasságba. Ezt a hozományt, gyermeke nem lévén, férjének rendelte örökségként. Kiházásításakor kapott egyéb ingóságokról, mint az ágy- és ládabéli ruhákról, csak annyiban emlékezik meg, amennyiben leírja, hogy férjének a készpénzen kívül hagy „4 párnát, két derékajját és egy lepedőt”, testvéröccsének pedig „egy derékajját és egy lepedőt”.

A nők által készített végrendeletek ritkán utalnak arra, hogy egy-két állaton kívül többel is rendelkeztek volna. Kivételt képez Török Ersébeth végrendelete, aki azt kívánta igazolni, hogy a birtokában lévő jószágokat férjével közösen szerezte, s ezért pontosan felsorolta,

¹² MNL CSML SzL Szentes város tanácsának iratai V.A. 102. k.; HOMOKI-NAGY 2018a.

¹³ MNL CSML SzL Szentes város tanácsának iratai V.A. 102. k.; HOMOKI-NAGY 2018a.

hogy van birtokában a férjével közösen szerzett „tizenkét darab ló, juh háromszáz hatvan, bárány egy száz tizenhét; sertés husz darab, ökör tizenkettő, négy negyedfü tinó, három tehén”.¹⁴ Mindezeket fiára hagyta azzal a kötelezettséggel, hogy az örökagyó meglévő adósságait ezekből fizesse meg.

Gréczi Ilona végrendeletében megemlékezett arról, hogy két leánya között férje halála után már megosztották a vagyont, özvegysége idejére a maga számára viszont megtartott „4 jármosökröt, 2 fijas tehenet és 1 lovat, 40 ellő juhot és 10 darab bárányt, 2 öreg sertést 2 süldőt 4 malacot”,¹⁵ mindezeket arra a leányára és vejére hagyta, akik vele éltek, őt ápolták: „ezen igaz hűségek megjutalmazására mindazon előszámlált lábas jószágokat, melyeket osztálykor magam szabad rendelkezésére felhagytam, egytől egyig örökösen Ilona leányomnak és férjének Szabó Mihálynak hagyom.”¹⁶

A női végrendeletek gyakran tartalmazzák az ingóságok felsorolása között az ágy- és ruhaneműket. Ezek vizsgálata az adott jobbágycsalád anyagi helyzetét is mutatja, másrészt pontosan megállapítható, hogy egy-egy mezővárosban milyen szokás alakult ki a hozományadás tárgyát illetően. Milyen és mennyi ágyneműt, ruhát kellett adnia az apának, hogy a leány tisztességes kiházásítása megtörténjen.

Ez azért is fontos volt, mert ha a tisztességes kiházást bizonyították, akkor az apa halála után a férjzett leány már nem tarthatott igényt apai örökségre. Ezért tettek említést az asszonyok végrendeletükben is arról, hogy mit kaptak hozományba, és azt haláluk esetén ki milyen mértékben fogja örökölni. Erre utalt végrendeletében az özvegyasszony, aki első házasságából származott leánya számára rendelt „két új derékaltj, két új dunnyhát, nyolcz párnát, hat lepedőt és három abroszt: nem különben az első szobába lévő ládát, asztalt, almáriumot, két nyoszolát és 16 fejér tányért [...]”.¹⁷ Minden más megmaradt ingóságot felsorolás nélkül második házasságából származott gyermekeire hagyott.

A késő kor kutatója a nők által készített végrendeletek fontos részének tartaná, hogy az ingóságok között a női ruhákat is felsorolják, hiszen a jobbági-paraszti világban egy-egy szoknyának, mentének a hozományadás szempontjából is jelentősége volt. Ennek ellenére az ágy- és asztalnemű mellett a ruhákról alig-alig tettek említést. Ezért van jelentősége azoknak a végrendeleteknek, ahol az örökagyó asszony ezt megteszi. Ezt tette 1830-ban Buzi Erzsébet, amikor azt rögzítette, hogy „az ruha félék, vagyon 1 bárány bőrrrel bélelt réklím, vagyon 1 festett bárány bőr ködmönöm, [...] 3 ingváll 1 ingaly, [...] 3 kék kötő, a melyek között 1 pamuka, kettő kék gyolcs, 1 viselt kartony rokolya, 1 miskolczy rokoja, 1 főre való

¹⁴ MNL CsML SzL Szentés város tanácsának iratai V.A. 102. k.; HOMOKI-NAGY 2018a: 262.

¹⁵ MNL CsML SzL Szentés város tanácsának iratai V.A. 102. k.; HOMOKI-NAGY 2018a: 267.

¹⁶ MNL CsML SzL Szentés város tanácsának iratai V.A. 102. k.; HOMOKI-NAGY 2018a: 267.

¹⁷ MNL CsCsVL CsL Tanácsi iratok, Végrendeletek 1802; HOMOKI-NAGY 2023: 94.

tarka keszkenő és 1 nyakra való fél fekete keszkenő [...]”¹⁸ Hasonlóan sorolta fel végrendeletében ruhaneműit Bartucz Katalin, aki „egy gránát szín muhar szoknya, egy viselt rokolya, egy ködmön, 1 viseltes kék kötény, [...] 1 fekete selyem kendő fehér szélű, 1 fehér hátkendő, 1 fejre való kék kendőről” rendelkezett.¹⁹ Ha nem is találunk sok végső intézkedést a női ruhaneműkről, az idézett két példa is jól jelzi azokat a ruhákat, amelyeket a jobbágyasszonyok viseltek a Dél-Alföldön, s amelyekről fontosnak tartották, hogy megemlékezzenek.

A női örökgyógyók végrendeleti intézkedéseiből sem hiányoznak azok a rendelkezések, ahogy arra már a fentebbiekben utaltam, amelyek az árvákra vonatkoznak. Ezekben az esetekben is gyakran gyámrendelésről olvashatunk. Bartucz Katalin végrendeletében a következőket írta: „ami pedig cserép edényeim vannak azokat hagyom mind Bartucz Józsefné menyemnek, akinek egyszersmind a kisebb fiamat is hűséges gondviselése alá hagyom; a nagyobb fiamat pedig Fehér Antalnak mint keresztatyának gondviselése alá elhagyom.”²⁰ Az özvegyasszony egyébként a 19. század gyakorlatának megfelelően arról rendelkezett, hogy a házat és az állatokat halála után árverezzék el, és „adattason tutori kéz alá gondviselés végett, hogy két nevetlen gyermekeim idővel hasznát vehessék”²¹ Azt a végrendeletből nem tudjuk meg, hogy az árverés után befolyt összeget, amelyet az árvapénztárban kellett elhelyezni a közgyám felügyelete mellett, kamatozás mellett kiadták-e a gyámnak, vagy a mezőváros más lakosai kérhették abból kölcsönt.

Meg kell említeni, hogy a nők is rendelkeztek kegyes hagyományokról, amelyek elsősorban a katolikus vagy református egyház számára, illetve árva gyermekek javára szóltak. „Istenemhez vonzó buzgó szeretetemből az Rformata Sz. Eclésiának softot, az árva gyermekekre pedig 10 ftot” rendelt Nemes Anna 1819-ben.²² Gréczy Ilona: „a Reformata Szent Ecclésia számára és szükségeire hagyok és rendelek ötven forintokat Vczédulában, mellyek osztály előtt a közösből kivétesenek.”²³ „Az Szent Ecclésiának hagyok negyven forintokat vcz mellyeket, két leányaim és Farkas Ágnes unokám egyenlően tartozzanak kifizetni.”²⁴ Juhász Ilona Csongrádon 200 forintot hagyott „a helybeli plébániának, illetőleg alapítványként úgy hogy ezen pénzösszeg és már elhalt férjem által ugyanott letett összeggel egyesülvén, ezen összesített alap kamatjából, ezen kívül az én és elhalt férjem lelkiért Isteni tisztelet szolgáltatassék és tartassék”²⁵

¹⁸ MNL CsML SzL Szentes város tanácsának iratai V.A. 102. k.; HOMOKI-NAGY 2018a: 263.

¹⁹ MNL CsML SzL Szentes város tanácsának iratai V.A. 102. k.; HOMOKI-NAGY 2018a: 258.

²⁰ MNL CsML SzL Szentes város tanácsának iratai V.A. 102. k.; HOMOKI-NAGY 2018a: 259.

²¹ MNL CsML SzL Szentes város tanácsának iratai V.A. 102. k.; HOMOKI-NAGY 2018a: 258.

²² MNL CsML SzL Szentes város tanácsának iratai V.A. 102. k.; HOMOKI-NAGY 2018a: 257.

²³ MNL CsML SzL Szentes város tanácsának iratai V.A. 102. k.; HOMOKI-NAGY 2018a: 266.

²⁴ MNL CsML SzL Szentes város tanácsának iratai V.A. 102. k.; HOMOKI-NAGY 2018a: 271.

²⁵ MNL CsCsML CsL tanácsi ir. Végrendeletek; HOMOKI-NAGY 2023: 214.

E rövid tanulmány keretei között arra volt lehetőség, hogy rámutassunk arra a tényre, hogy a jobbágyság-paraszság világában a nők hasonlóan végrendelkeztek, mint a férfiak. Társadalmi helyzetükből következően inkább ingó dolgoknak voltak tulajdonosai, de az idézett példák arra is nyújtanak bizonyítékot, hogy ingatlanról, elsősorban szőlőföldről, házról, veteményeskertről, elvétve úrbéri telekről is rendelkeztek, bizonyítva tulajdonjogukat. Mindemellett kiolvashatók a testamentumokból a családi kapcsolatok, lehet utalást találni az árva gyermekekre és ezzel összefüggésben a gyámrendelésről is. Mindehhez szükséges azt hozzátenni, hogy önmagában a végrendeletek nem nyújtanak elegendő forrást arra, hogy a nők vagyoni viszonyait, tulajdon- és birtokjogi helyzetüket a jobbágyság-paraszság világában meghatározhassuk. Ehhez az osztályos egyezségeket, a nők által kötött szerződéseket is kutatni kell, és ezek összessége teszi lehetővé, hogy a feltárt levéltári források segítségével pontosabb válaszokat adjunk a végrendeletekkel összefüggő kérdésekre.

Irodalom- és forrásjegyzék

- HOMOKI-NAGY Mária (2018a): „Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelkezésemet téstem...” *Jobbágy – parasztok végrendeletei Szentes mezővárosában*. Szekszárd: PTE KPVK.
- HOMOKI-NAGY Mária (2018b): A mindennapok joga a jobbágy-paraszság végrendeleteiben. In NAGY Janka Teodóra (szerk.): *A jogtörténet új forrásai. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi digitális adattár*. Szekszárd: KPVK, 153–203.
- HOMOKI-NAGY Mária (2023): *Csongrád mezőváros mindennapi élete a 18–19. században*. Csongrád: Oppidum Csongrád Alapítvány.
- SZABÓ István (1947): *A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyság korában*. Budapest: MTA. Online: <http://real-eod.mtak.hu/id/eprint/1177>